

הרב אהרון וולקן
מרכז בד"צ ועדת מהדרין

אחריותו של משגיח שו"ת בנושאי אתיקה בכשרות

לכבוד הרב יצחק זילברשטיין שליט"א

משגיחי כשרות לפעמים נתקלים בשאלות של אתיקה שאינם שייכות למקצוע ההשגחה וברצונם לשאול שתי שאלות:

תאור מקרה ראשון -

במפעל לייצור עוגות, מערבבים בכל סוגי הבצק "חומר משמר". על פי גורמי הרפואה ומקצועות הבריאות, החומר בריכוז מסויים עלול לגרום לכשלים בריאותיים חמורים (מחלות הסרטן למיניהן). בהתאם לכך מאפשר משרד הבריאות להוסיף לכל 100 ק"ג קמח רק 10 מיליגרם של חומר משמר המשגיח במפעל בעומדו ליד מיקסר הבצק, רואה שהעובדים על פי הנחיית הבעלים, מוסיפים 50 מיליגרם של חומר משמר (יש להדגיש שהחומר כשר).

שאלות:

1. האם חלק מתפקיד המשגיח להתערב גם בנושאים הנוגעים לבריאות הציבור?
2. האם הציווי של ו"נשמרתם מאוד לנפשותיכם" אינו כלול בחיוב ההלכתי של נותן הכשרות?
3. ישנה סברה הטוענת שכאשר משגיח מתערב בנושאים שאינם מהווים את ליבת תפקיד שמירת הכשרות, יחלו הבעלים להסתיר ממנו גם מידע בעל זיקה ישירה לתחום הכשרות.
4. האם יש שוני בלגיטימציה להתערבות בשמירת השבת של עסק לבין שמירה על בריאות הציבור? אם כן מהו?

תאור מקרה שני -

משגיח כשרות יצא לסין כדי להשגיח על ניקוי ואריזה של דגים. על גבי האריזה רשום "מכיל 80% דג 20% מים. במהלך הייצור רואה המשגיח שמוסיפים לדגים 40% מים ופוספטים. פעולה זו יש בה עברה על גניבת משקל.

שאלות:

1. האם חל על המשגיח חיוב לדווח על גניבת המשקל?
2. האם דיווח צריך להיות רק לרב מטעמו הוא מבצע את ההשגחה, או גם לרשויות המתאימות?

בכבוד רב ובברכה

אהרן וולקן, מרכז ועדת מהדרין - תנובה

העתק: הרב זאב וייטמן, רב תנובה

הרב יצחק זילברשטיין
גאב"ד רמת אלחנן, בני ברק

תשובה לשאלה א

נשאלנו בעבר, הובא בספר ופריו מתוק דברים:

מעשה שהיה כך היה: בימי בין הזמנים, ישיבה מסויימת נסעה לקעמפ. הנהלת הישיבה שכרה שף - טבח מומחה, שיבשל עבור הבחורים, ובנוסף שכרה משגיח כשרות, כדי שישגיח על כשרות המאכלים המוגשים לבחורים.

המשגיח ערך בדיקה יסודית וקפדנית בנוגע לכל ענייני הכשרות; הוא ווידא שכל הפירות והירקות מעושרים, שהירקות והקטניות נקיים מתולעים, שהבשרים והעופות בכשרות מעולה, והמטבח וכלי הסעודה מוכשרים לחלוטין.

באחד הבקרים, הבחורים יצאו לטיול, והטבח החל בבישוליו. והנה, המשגיח נכנס למטבח, וריח צחנה נוראה חדר לאפו... הוא קלט, שכפי הנראה, הבשר שמבשל הטבח, מקולקל, והחליט להעיר לו על כך בעדינות.

תגובת הטבח היתה נזעמת: "אתה תדאג לעבודה שלך, אל תיכנס לתחום שלי! ומלבד זאת, הבשר הזה הוא משובח וטרי".

המשגיח החליט לנהוג בשב ואל תעשה, והמשיך במלאכתו. גם בשובם של הבחורים הוא לא גילה, אף לא ברמז, אודות ריח הבשר המקולקל.

ארוחת הערב הוגשה, והבחורים אכלו את מנות הבשר, שהושבחו על ידי כמות מכובדת ביותר של תבלינים, שומים ובצלים...

לא חלף זמן רב, והנה כל הבחורים כולם החלו לסבול מקלקול קיבה רציני... כמה מהם אף אושפזו בבית החולים מחמת הרעלת קיבה חמורה...

היה אחד שלא קיבל קלקול קיבה ולא חש כלל במעיו - הלוא הוא מיודענו המשגיח, שהיה היחיד שלא טעם מאומה ממטעמי השף באותו ערב... (כמובן שגם הטבח עצמו לא טעם מתבשיליו ולא התפתל מכאב מעיים ככל הבחורים).

הקעמפ הסתיים עוד באותו ערב, והנהלת הישיבה לא שילמה ולו פרוטה אחת לטבח האכזרי. והנה, מאוחר יותר התגלה, שהמשגיח היה מודע לכך שהבשר מקולקל, ומשכך, ההנהלה החליטה לעכב גם את שכרו של המשגיח, בטענה שפשע במלאכתו, כי היה מוטל עליו לגלות לבחורים אודות הבשר המקולקל ולהזהירם, שלא לאכול ממנו...

כנגדם טוען המשגיח: "את המוטל עליי, דהיינו הפיקוח על השגחת הכשרות, עשיתי בקפדנות יתירה! ומה שהטבח פשע ובישל בשר (כשר למהדרין) שפג תוקפו - אין זה נוגע לי, כי איני משגיח על איכות המוצרים אלא על כשרותם, ולכן אני זכאי לקבל את שכרי באופן מושלם!".

עם מי הדין?

תשובה

היה מקום לטעון, שאמנם מדין 'השבת אבידה' (אבידת הגוף), בוודאי היה מוטל על המשגיח להודיע ולהזהיר את הבחורים לבל יאכלו מהמנות, אך ביחס לעצם עבודת המשגיח, אין חובת הגילוי אודות הבשר המקולקל כלולה בשכירות מלאכתו, כי עבודתו היתה להשגיח אך ורק על כשרות המאכלים, ומשעשה את מלאכתו, הרי שזכאי לקבל את שכרו.

אולם, למעשה נראה לטעון שהמשגיח לא עשה את מלאכתו נאמנה, כי לאחר שהריח את ריח הצחנה הנורא שעלה מהבשרים, בתור 'משגיח' על המזון, היה לו למנוע את הגשת הבשר המקולקל, או להזהיר את הבחורים שלא לאוכלו, שכן המשגיח נשלח על ידי הנהלה והורי הבחורים, לדאוג לכך שהמזון שיאכלו הבחורים יהיה ראוי לאכילה, ואם כן, הגע עצמך - משגיח שרואה טבח המכניס סם המוות (רעל) לתוך הקדירה - וכי יעלה על הדעת שיטען 'אני את מלאכתי עשיתי, ואין זה מתפקידי למנוע את הכנסת סם המוות לקדירה או להודיע על כך לסועדים...?!' - בוודאי שאין זו טענה, שכן מזון עם סם המוות או מזון מקולקל, שעלול לגרום לקלקול קיבה או לנזקים חמורים אחרים (כפי שהוכיח סופו על תחילתו), אינו נחשב למזון הראוי לאכילה, וממילא מחוייב המשגיח להשגיח שהסועדים לא יאכלו ממזון זה, ומשלא עשה כן, הרי שפשע בשליחותו וניתן לנכות משכרו.

ובנוסף לכך, יש גם בעיה מצד ה'כשרות' באכילת מנות כה מזיקות, שכן הזהירנו התורה: "וְנִשְׁמְרֶתֶם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם" (דברים ד', ט"ו), וידועים דברי קודשו של הרמב"ם (ריש הל' דעות): "הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה, לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדים את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המבררים והמחלימים".

וממילא, מכיון שהנהלת הישיבה שכרה את המשגיח על מנת לדאוג לרוחניות של הבחורים, שלא ייכשלו חלילה במאכלות אסורות (דבר שעלול לגרום להם ריחוק מתורה ח"ו) הרי שאכילת מזון מקולקל, גם היא נחשבת לאכילה אסורה, כפי שלמדנו לעיל בדברי הרמב"ם. ומזון מזיק שכזה בוודאי יגרום לבחורי החמד גם לביטול תורה. ואם כן ברור שמתוקף תפקידו של המשגיח, היה לו לדאוג שהבחורים לא יאכלו את המנות המקולקלות.

לסיכום: הנהלת הישיבה רשאית לנכות משכר המשגיח שלא גילה לבחורים אודות המזון המקולקל ועכשיו לנדוננו, בוודאי שהמשגיח חייב להשגיח גם על נושא הבריאות שזה חשוב לא פחות מנושא הכשרות, ואם הוא רואה שמניחים דברים לא בריאים נגד התקנון עליו להוכיחם, ואם אינו מוכיחם הוא שותף לדבר פשע, וכמו שכתבו התוס' במסכת שבועות (דף ע"ב ד"ה אבל) שכל היכול למנוע חטא מחברו ולא מונעו, הוא יתפס באותו חטא כאילו עשאו בעצמו. ואינו יכול לעשות כעת חשבון שאולי בגלל זה לא יגלו על שאר הפגמים של הכשרות, כי עליו לעשות מה שנוגע כעת לענינו.

וכמו שהיה מעשה בשוטר שבאמצע הלילה שם לב שבחנות ליד ביתו יש פעילות, הוא ירד מביתו ועקב אחר המתרחש שם, וגילה שמגיעה לחנות משאית עם בשר נבילות וטריפות ופרקה שם סחורה, הוא משער שלאחר שהנהג מוריד את הסחורה בחנות, הוא נוסע להביא סחורה גם למקומות אחרים. ועתה הוא מסתפק איך לנהוג, האם ללכת מיד ולתפוס את הנהג משאית עם החנות המוכרת נבילות, כדי להציל יהודים מאכילת נבילות וטריפות, או שמא עדיף לשתוק, ולהמתין

עד שהמשאית תבוא טוב, ואז יעקוב אחריה, ובעזרת השי"ת יעלה בידו לגלות את כל הרשת העוסקת בהונאה זו, ואת כל החנויות השותפות לפשע זה.

צדדי הספק הם: אם יגלה מיד את החנות, הוא יציל כמה יהודים מאכילת נבילות וטריפות מיד, אך הפושעים ימשיכו לעבוד במקומות אחרים, ויכשילו יהודים רבים באכילת נבילות וטריפות, והוא לא יצליח לגלותם, כיון שהם יעלמו מחנות זו. אך אם ימתין כמה ימים, אמנם יתכן שכמה יהודים יאכלו נבילות וטריפות כעת, אך בעתיד יציל אלפי יהודים מאכילת נבילות וטריפות, איך ינהג?

הצעתי את השאלה לפני מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ואמר שיש לפרסם מיד, כדי למנוע את יושבי העיר מאכילת מאכלות אסורות, ואין לעשות מסחר בעבירות, ולומר מוטב שיכשלו יחידים ואל יכשלו רבים, אלא עלינו לגדור את הפרצות שלפנינו מבלי לחשוב על רווחים גדולים יותר בעתיד כיון שברור שיהיו אנשים שיקנו, צריך מיד לפרסם כדי להציל אותם מאיסור.

תשובה לשאלה ב

יש חנויות שיש שם השגחה על הכשרות, היה פעם יהודי שניגש למשגיח וסיפר לו שבמשקל יש זיוף, והמשקל לא טוב, וכעת לאחר שדיבר אתם סידרו אותו, אבל צריך לעקוב אחרי זה. אמר לו המשגיח, עבודתי היא לעשות את עבודת ההשגחה על הכשרות, ואם אני גם אצטרך לבדוק את המשקל, יתכן שההשגחה תפגם.

והשבנו: לא מוזכר בהלכה שיש לתת השגחה על כשרות, אדרבה עד אחד נאמן באיסורים, אלא שבועד ארבע ארצות עשו תקנה מכיוון שרבו המכשולים, שלא למכור ללא תעודת כשרות, וממילא צריך להזהר כהיום שלא לקנות שום מאכל ללא הכשר, אבל זה לא מוטל על הרב, אלא זה מוטל על האנשים שלא לקנות ללא הכשר.

מצד שני מובא בשו"ע (ח"מ סימן רלא ס"ב) חייבים ב"ד להעמיד ממונים שיהיו מחזרים על החנויות, וכל מי שנמצא אתו מדה חסרה או משקל חסר או מאזנים מקולקלים רשאים להכותו ולקנסו כאשר יראה לבית דין.

נמצא שעיקר תפקידו של הרב, לדאוג שלא יהיה גניבות ואונאות במשקל, אמנם כהיום אם הרב נותן הכשר, ואנשים משלמים על כך, יש בזה גם שאלה של גניבת דעת, אם ההכשר לא יהיה טוב, אבל בכל זאת מוטל על הרב גם להשגיח על המשקל, והמשגיח צריך לדווח על כך אך ורק לרב, והוא כבר יעשה עם המידע מה שימצא לנכון.

הרב זאב וייטמן
רב תנוכה

בשולי תשובתו של הגר"י זילברשטיין

לכבוד

הרב אהרון וולקן

מרכז וועדת מהדרין תנוכה

להלן התייחסותי לשאלות שהפנית אלי בנושא היקף אחריותו של משגיח כשרות שבמסגרת תפקידו נודע לו על חריגות שיש בהם בכדי הונאת הציבור או פגיעה בבריאותו:

1. אם יש דברים שהם רק עבירת נוהל שלא מסכנת את בריאות הציבור (כמו אחוז המים במוצר או אפילו חריגה אחרת שאין בה סכנה בריאותית) זה לא תפקידו ולא אחריותו של משגיח הכשרות למנוע זאת. לעומת זאת, אם יש דברים המסכנים את בריאות הציבור על המשגיח להתריע על כך לא מטעם היותו משגיח, אלא כמו חובתו של כל אדם אחר שיודע על כך, וזאת מדין לא תעמוד על דם רעך, או מדין והשבות לו - לרבות אבידת גופו.

2. במקרה כזה של סכנה בריאותית יש להתריע בפני בעל העסק מדין 'הוכח תוכיח את עמיתך', ורק אם הוא לא מתקן זאת יש לפנות לגורמים שבסמכותם למנוע את הפגיעה בציבור.

3. לגבי הונאה במשקל שבה אולי יש פגיעה ממונית בלקוחות - גם כאן יש מקום לפנות לבעל העסק ולהוכיח אותו על כך. אם זה לא עוזר נראה שאין למשגיח אחריות להתריע על כך, מעבר לאחריותו של כל אדם אחר להזהיר את הציבור במקרה ונודע לו על חברה או יחיד המאנים את לקוחותיהם. אדרבה, ייתכן ולמשגיח יש חובה פחותה להודיע ולהזהיר על כך מהסיבה שכתבת בשאלתך שזה עלול לגרום לכך שהבעלים יסתירו ממנו מידע, והדבר יפגע ביכולתו להשגיח כראוי על המקום. לדעתי, שאלה זו דומה למקרים אחרים בהם עובד במפעל יודע על הונאה של הבעלים - האם מחובתו להזהיר על כך, גם במחיר הפסד פרנסתו? ושאלה זו נוגעת גם לרואה חשבון שמתוקף תפקידו מתברר לו שהלקוח שלו מאנה את לקוחותיו, וכך לגבי עורך דין, עיתונאי ועוד, שמקובל שהם שומרים על חסיון מכיוון שאחרת לא יוכלו לבצע את תפקידם כראוי.

4. מצד שני, משגיח שיודע שבעל העסק עליו הוא משגיח מאנה את לקוחותיו, כדאי מאוד שישקול אם הוא יכול להמשיך לקחת אחריות על כשרות המקום, מכיוון שמי שמאנה בממון חשוד גם שיאנה בכשרות, במיוחד, שהונאה בכשרות נובעת פעמים רבות ממניע ממוני.

5. הסיפור עם המשגיח בישיבה נגע לסכנה בריאותית ממשית, ושם ברור ופשוט שהיה עליו להזהיר את הציבור, וכאמור לעיל בסעיף 1, מדין לא תעמוד על דם רעך או מדין השבת אבידה שבכללה השבת גופו, ומדין חובת הצלת נפשות וחובת ונשמרתם מאוד לנפשותיכם.

6. לעניין השאלה האם להזהיר אנשים מיד ולהצילם מאכילת טריפות או להמתין כדי להציל רבים יותר מאכילת איסורים, נראה שגם למי שיחליט להמתין יש על מה שיסמוך, ואולי אף ראוי לנהוג כך לכתחילה, מכיוון שמי שממתין לא עושה כל איסור כי הוא עוסק כל העת בהצלת רבים, ולכן אי אפשר להאשימו בהכשלת יחידים, וגם היחידים שלא יודעים הינם שוגגים או אנוסים ולכן לא עוברים איסור. והדבר דומה אולי להתלבטות האם להודיע לציבור שהערוב נקרע בשבת, שיש מקום רב שלא להודיע כי קיים חשש גדול שבכך נגרום לשוגגים שיהפכו למזידים ולכן אין חובה להודיע על כך אע"פ שבכך נגרום לחלק מהציבור, שכן היו נזהרים, לעבור איסור בשוגג, אבל הצלת הרבים עדיפה. וייתכן והדבר דומה גם לשאלה האם נמנע מלתת לחם למי שיודעים בו שלא יטול ידיו שיש מקום להתיר, אע"פ שיש בכך משום לפני עוור לא תתן מכשול, כי אם נבקש להקפיד באיסור זה ולא ניתן לו לאכול, אנו עלולים להביא לכך שנכשיל אותו באיסור שנאה וחיילול השם, שהם איסורים גדולים יותר, ממילא מותר לאדם לעבור על איסור לפני עוור כדי להציל מאיסור לפני עוור גדול יותר (וראה בנושא זה בדברי הגרש"ז אויערבך זצ"ל במנחת שלמה א לה).
7. לגבי אונאה במידות ובמשקלות נראה שהדבר דומה למה שנכתב לעיל בסעיף 3.

